स्नातकस्तरे प्रथमं सत्रार्धम् {BA Sanskrit (Hons.}

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः -SKT101

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् - वेदः वैदिकसाहित्यञ्च (वेद एवं वैदिक साहित्य)
श्रेयाङ्काः 04 [एकश्रेयव्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रव्यक्तिगतकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः वैदिककालीनसंस्कृतेः तत्कालीनजीवनपद्धत्याः वर्तमानकाले उपादेयतायाः बोधेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं शास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय विश्लेषणाय च अवसरप्रदानमस्ति ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणां कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१	**वेदानां परिचयः (संहिताः)**	**(१०)**
	☞ वेदानां कालविवेचनम्	१
	☞ वेदशाखानां सामान्यः परिचयः	२
	☞ प्रत्येकं वेदे वर्णितः विषयः	५
	☞ वेदभाष्यकाराः	२
२	**ब्राह्मणग्रन्थाः आरण्यकग्रन्थाश्च**	**(८)**
	☞ ऋग्वेदसम्बद्धाः ब्राह्मणारण्यकग्रन्थाः	२

☞ यजुर्वेदसम्बद्धाः ब्राह्मणारण्यकग्रन्थाः २
☞ सामवेदसम्बद्धाः ब्राह्मणारण्यकग्रन्थाः २
☞ अथर्ववेदसम्बद्धाः ब्राह्मणारण्यकग्रन्थाः २

३ **उपनिषदः** (१०)
☞ उपनिषदाम् अर्थः परिचयश्च २
☞ उपनिषत्सु मुख्याः संवादाः ४
☞ उपनिषदाम् आधुनिककाले उपादेयता ४

४ **वेदाङ्गानि** (१२)
☞ शिक्षा २
☞ कल्पः २
☞ व्याकरणम् २
☞ निरुक्तम् २
☞ छन्दः २
☞ ज्योतिषम् २

सन्दर्भग्रन्थाः–

१. संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास, आचार्य बलदेव उपाध्यायः, उत्तरप्रदेश संस्कृतसंस्थान, लखनऊ।
२. वैदिकवाङ्मयस्येतिहासः, आचार्यजगदीशचन्द्रमिश्रः, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
३. प्रीतिप्रभागोयल, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, (प्रथमखण्डः), राजस्थानी ग्रन्थागार, जोधपुर.
४. रमाशङ्करत्रिपाठी, वैदिक साहित्य और संस्कृति, चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान, वाराणसी, २०१२
५. बलदेव उपाध्याय, संस्कृतसाहित्य का इतिहास, शारदा निकेतन वाराणसी
६. उपनिषद् अङ्क, 'कल्याण' गीताप्रैस गोरखपुर, उत्तरप्रदेश।
७. शशिप्रभाकुमार, वैदिक विमर्श, जे.पी पब्लिशिंग हाउस, दिल्ली, १९९६
८. वेदाङेतिहासः, नरेश झा, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
९. शिक्षादिवेदषडाङ्गानि, सम्पादकः – वासुदेवशर्मा, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
१०. वेदाङ्गज्योतिषम्, लगधाचार्यप्रणीतम्, व्याख्याकारः- शिवराजकौण्डिन्यायन, चौखम्बासुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी।
११. A.B. Keith, History of Sanskrit literature, also Hindi translation, MLBD, Delhi (हिन्दी अनुवाद, मंगलदेवशास्त्री, मोतीलालबनारसीदास, दिल्ली)

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः–SKT102

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् - व्याकरणम् १

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि

यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिकम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं व्याकरणस्य अध्ययनद्वारा संस्कृतभाषायाः शुद्धप्रयोगस्य सामर्थ्यसम्पादनपुरस्सरं संस्कृतवाङ्मयस्य गभीराध्ययने सौकर्यसम्पादनम्, तथा च संस्कृतव्याकरणसिद्धान्तानां आत्मसात्करणम्।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ <u>विषयान्तर्वस्तु</u>

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः	
१	**व्याकरणशास्त्रस्य प्रादुर्भावः परिचयश्च**		३
	☞ पाणिनीयव्याकरणात् प्राक्तनीयानि व्याकरणानि	१	
	☞ नव्यव्याकरणम्	१	
	☞ सर्वस्मिन् व्याकरणे पाणिनीयव्याकरणवैशिष्ट्यं वैज्ञानिकता च		१
२	**लघुकौमुद्याः आवश्यकता, प्रत्याहारसूत्राणि**	३	
	☞ व्याकरणं सरलीकर्तुं लघुकौमुद्याः योगदानम्		१
	☞ प्रत्याहारसूत्राणाम् उत्पत्तिः, शिवसूत्राणि		१
	☞ प्रत्याहारेण लाघवलाभः		१
३	**संज्ञाप्रकरणम्**		१०
	☞ इत्संज्ञाविषयः		२
	☞ प्रत्याहारनिर्माणम्		२
	☞ वर्णोच्चारणस्थानानि		३
	☞ गुणः, वृद्धिः, संयोगः, लघुः, गुरुः, संहिता इत्यादयः संज्ञाः		३
४	**सन्धिः**		१२
	☞ स्वरसंधिः		४
	☞ व्यञ्जनसन्धिः		४

☞ विसर्गसन्धिः ४

५ **षड् लिङ्गानि** १२

☞ अजन्तपुंलिङ्गम् २

☞ अजन्तस्त्रीलिङ्गम् २

☞ अजन्तनपुंसकलिङ्गम् २

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. संस्कृतव्याकरणशास्त्र का इतिहास (भाग १-२), युधिष्ठिर मीमांसक, रामलाल कपूर ट्रस्ट, रेवली, सोनीपत।

२. लघुसिद्धान्तकौमुदी, भैमी व्याख्या (भाग १-३) शास्त्री भीमसेन, भौमी प्रकाशन, दिल्ली।

३. सन्धिः, जि.महाबलेश्वरभट्टः, संस्कृतभारती - बेंगळूरु

४. वृहद् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधर नौटियाल, मोतीलाल बनारसी दास, नई दिल्ली।

५. लघुसिद्धान्तकौमुदी, गोविन्दाचार्यः, चौखम्बासंस्कृतसंस्थान वाराणसी।

६. लघुसिद्धान्तकौमुदी, शास्त्री धरानन्दः, मूल एवं हिन्दी व्याख्या, मोती लाल बनारसी दास, नई दिल्ली।

पाठ्यक्रम कूटक्रमाङ्कः - SKT103

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम् –भाषासम्प्रेषणम्

श्रेयाङ्काः - 04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्राणां संस्कृतभाषया शुद्धरूपेण सम्भाषणस्य लेखनस्य च योग्यतासम्पादनेन सहैव तेषां स्मृतौ संस्कृतशब्दभण्डाराभिवृद्धिसम्पादनम् वर्तते येन शास्त्राध्ययने लाभसम्पादनम् अन्यभाषासाहित्यस्य अनुवादक्षमतायाः च अभिवर्धनं भविष्यति।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति। कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%

सत्रान्तपरीक्षा – 50%

सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%

- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

❖ विषयान्तर्वस्तु

अन्वितिसंख्या	विषयः	होराविभागः
१	**उच्चारणम्**	**(६)**
	☞ संस्कृतवर्णमाला	१
	☞ उच्चारणस्थानानि प्रयत्नाश्च	१
	☞ व्यावहारिकशब्दावली	१
	☞ व्यावहारिकसम्भाषणम्	३
२	**संज्ञापद-क्रियापदज्ञानम्**	**(१०)**
	☞ अजन्त-हलन्त-सर्वनाम-शब्दाः	४
	☞ अधोनिर्दिष्टानि धातुरूपाणि दशलकारेषु (भू-एध-अद्-गद्-अर्च-गुपू-अत-डुकृञ्-गम्-ग्रह्-चुर्-छिदिर-तुद्-इङ्-दुह्-दिवु-क्रीड्-पा-नद्-पूञ्-भज्-मुच्-विद्-श्रू-हन्-हू-तनु-प्रच्छ-युजिर्-डुक्रीञ्-शीङ्-भुज्-ज्ञा-यज्-या-प्रीञ्-खाद्-त्यज्-दा-प्रेष्-क्षाल्-ष्ठा-विश्-स्मृ-लिख्-दृश्-णीञ्-वद्-पत्-पठ्)	६
३	**लेखनम्**	**(५)**
	☞ लेखनदोषनिवारणम्	१
	☞ मकारलेखनम्	१
	☞ द्वित्वलेखनम्	१
	☞ परसवर्णलेखनम्	१
	☞ संख्यालेखनम्	१
४	**अनुवादः**	**(१३)**
	☞ सन्धिः	२
	☞ कारकम्	३
	☞ समासः	३
	☞ वाच्यपरिवर्नम्	३
	☞ अव्ययम्	१
	☞ विशेष्य-विशेषणभावः	१
५.	**प्रत्ययाः**	**(६)**
	☞ क्त्वा ल्यप् च	१
	☞ तुमुन्	१
	☞ शतृ	१
	☞ शानच्	१
	☞ क्तः क्तवतुः च	१
	☞ तव्यत् अनीयर् च	१

सन्दर्भग्रन्थाः -

१. बृहद् अनुवाद चन्द्रिका, चक्रधरनौटियाल हंस, मोतीलाल बनारसी दास, दिल्ली।
२. सन्धिः, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
३. समासः, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
४. कारकम्, जि.महाबलेश्वर भट्टः, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
५. रूपचन्द्रिका, ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी, २०१४।
६. शतृशानजन्तमञ्जरी, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
७. प्रौढरचनानुवादकौमुदी, कपिल देव द्विवेदी, विश्वविद्यालय प्रकाशन, वाराणसी, २०११
८. अनुवादचन्द्रिका, डा. ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
९. भाषाप्रवेशः भाग १, संस्कृतभारती, नई दिल्ली।
१०. शुद्धिकौमुदी, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
११. भाषापाकः, जनार्दन हेगडे, संस्कृतभारती, बेङ्गलूरु।
१२. बृहद्धातुकुसुमाकरः, पं हरेकान्त मिश्रः, चौखम्बा सुरभारतीप्रकाशन, वाराणसी
१३. संस्कृतव्यवहारसाहस्री, संस्कृतभारती, नई दिल्ली।
१४. हिन्दी-संस्कृतशब्दकोशः, संस्कृतभारती, नई दिल्ली।

पाठ्यक्रमकूटक्रमाङ्कः - SKT107

पाठ्यक्रमस्य शीर्षकम्–आयुर्वेदः (अष्टाङ्गहृदयम् १ -३अध्यायाः)

क्रेडिट :04 [एकम् क्रेडिट व्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रयव्यक्तिगरकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि – पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यं छात्रेभ्यः आयुर्वेदशास्त्रस्य बोधेन सहैव नूतनकाव्यसर्जनकौशलस्य विकाससम्पादनेन आयुर्वेदशास्त्रीयसिद्धान्तानाञ्च परिचयप्रदानेन सहैव संस्कृतवाङ्मयस्य अत्यन्तं विस्तृतसाहित्यस्य परिचयप्रदानपूर्वकं अस्माकं काव्यशास्त्रीयपरम्पराणां विषये गभीराध्ययनाय विश्लेषणाय च अवसरप्रदानमस्ति।

उपस्थिते अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%

- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

अन्वितिसंख्या विषयः

१ **आयुष्कामीयः अध्यायः**

- ☞ आयुर्वेदोत्पत्तिः
- ☞ आयुर्वेदस्य अष्टौ अङ्गानि
- ☞ त्रिदोषविमर्शः
- ☞ धातुमलविमर्शः-
- ☞ रोगारोग्यस्वरूपम्
- ☞ औषधादिगुणाः

२ **दिनचर्याध्यायः**

- ☞ नित्यकर्मविधिः
- ☞ व्यायामविमर्शः
- ☞ स्नानगुणाः
- ☞ धर्मविमर्शः
- ☞ कर्तव्याकर्तव्यविवेकविचारः

३ **ऋतुचर्याध्यायः**

- ☞ ऋतुअयनादीनां महत्त्वम्-
- ☞ हेमन्तचर्या
- ☞ शिशिरचर्या
- ☞ वसन्तचर्या
- ☞ ग्रीष्मचर्या
- ☞ वर्षाचर्या
- ☞ शरच्चर्या

सन्दर्भग्रन्थाः–

१अष्टांगहृदयः, वाग्भटविरचितः, व्याख्याकारःब्रह्मानन्द त्रिपाठी.डा-,चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन वाराणसी ।
२अष्टांगहृदयः, वाग्भटविरचितः,श्रीमदरुणदत्तविरचितसर्वाङ्सुन्दरव्याख्या-,चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन वाराणसी ।
३ सुश्रुतसंहिता)सुश्रुतविमर्शिनीहिन्दी-व्याख्या)व्याख्याकारः - डा.अनन्तराम शर्मा,चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन वाराणसी ।
४अष्टांगहृदयः, वाग्भटविरचितः,टीकाकारः - डा.रविदत्त त्रिपाठी,चौखम्भा पब्लिकेशन हाउस,नई दिल्ली ।
६ आयुर्वेद काइतिहास,डा.दीपक प्रेमचन्द यादव, चौखम्भा पब्लिकेशन हाउस,नई दिल्ली ।
७आरोग्यप्राप्तिकेसाधन,डा.सुरेन्द्रएवंडा.ज्योत्सना, चौखम्भा सुरभारतीप्रकाशनवाराणसी।

विषय - संस्कृतवाङ्मये नैतिकमूल्यानि Credit - 02

SKT – 210 पाठ्यक्रमः(Course Content) **संस्कृतवाङ्मये नैतिकमूल्यानि**

श्रेयाङ्काः - 02 [एकश्रेयाङ्कव्याख्यानम् – संघटितकक्ष्यागतिविधेः वैयक्तिकसम्पर्कस्य च १० होरासमानम्, प्रयोगशालायाः/व्यावहारिककार्यस्य/अनुशिक्षणस्य/शिक्षकनियन्त्रितगतिविधीनां ५ होरासमानम्, अन्यकार्याणि यथा स्वतन्त्रव्यक्तिगतकार्याणि, सामूहिककार्याणि, निर्धारितानि अनिवार्य/वैकल्पिककार्याणि, साहित्यसमीक्षा, पुस्तकालयकार्याणि, तथ्यसंग्रहाः, शोधपत्रलेखनम्, संगोष्ठीपत्रलेखनादिकम् १५ होरासमानं भवति]

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यम् –छात्रेभ्यः रामायणादौ प्रतिपादितानां सत्यादीनां नैतिकमूल्यानां परिचयप्रदानम् ।

उपस्थितेः अनिवार्यता - पाठ्यविषयस्य पूर्णतया अवबोधाय तस्य च लाभानां सुनिश्चयाय छात्राणाम् कक्ष्यासु उपवेशनम् अत्यन्तमनिवार्यमस्ति । कक्ष्यासु न्यूनतम ७५% उपस्थितिः न भवति चेत् छात्राणां परीक्ष्यासु उपवेशस्य अवसरः निरस्तीकर्तुं शक्यते ।

मूल्याङ्कनस्य मापदण्डः –

माध्यमिकी परीक्षा – 25%
सत्रान्तपरीक्षा – 50%
सततम् आन्तरिकमूल्याङ्कनम् –25%

- पुस्तकालयकार्यम् – 5%
- गृहकार्यम् - 5%
- कक्षापरीक्षा – 10%
- कक्षाप्रस्तुतिः – 5%

१. नैतिकमूल्यानि – अहिंसा, सत्यम्, अभयम् , अस्तेयः, अपरिग्रहः, तपः, दया, अक्रोधः, त्यागः, दानम्, मार्दवम्, क्षमा, शौचः, सन्तोषः, अद्रोहः, दैवीसम्पद् ।
२. योगसूत्रम् – यमाः, नियमाश्च ।
३. रामायणम् – रामस्य सत्यनिष्ठता – अयोध्याकाण्डम् (109.1- 22) , सीतया अहिंसादीनां साग्रहं प्रतिपादनम् – अरण्यकाण्डम् (9.1-26)
४. श्रीमद्भगद्गीतायाः दैवासुरसम्पद्विभागयोगः (16.1 – 24)

सन्दर्भग्रन्थसूची –

१. श्रीमद्वाल्मीकिरामायणम् , गीताप्रेस, गोरकपुर्
२. श्रीमद्भगवद्गीता (शाङ्करभाष्यम्) , गीताप्रेस, गोरखपुर्
३. योगसूत्रम्- हरिहरानन्दः आरण्यक, मोतिलाल वनारसीदास, नइ दिल्ली